

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У статті йдеться про теорію запозичення, що напрацьована в українському мовознавстві. Увагу зосереджено на теоретичних проблемах щодо визначення способів та шляхів запозичення, критеріїв виявлення запозичень, їх типів за способом функціонування, характером запозичення, позначенням видів предметів і явищ довкілля – варваризми, екзотизми, етнографізми, інтернаціоналізми, кальки. Наголошено, що проблемним у науці є вже саме питання про доцільність чи недоцільність запозичень, яке актуалізували пуристи. Однак українська мова була завжди відкрита для запозичень, хоч потрібно турбуватися про їх доцільність. Указано й на те, що запозичення виконують в мовленні відповідні прагматичні функції.

Ключові слова: варваризм, екзотизм, етнографізм, запозичення, інтернаціоналізм, калька, пуризм, прагматична функція.

Прасол О.М. История исследования явления заимствования в украинском языкознании: проблемные вопросы. В статье речь идёт о теории заимствования, разработанной в украинском языкознании. Внимание сосредоточено на теоретических проблемах, связанных с определением способов и путей заимствования, критериев определения заимствований, их типов по способу функционирования, характеру заимствования, обозначению видов предметов и явлений действительности – варваризмы, экзотизмы, этнографизмы, интернационализмы, кальки. Подчеркивается, что проблемным в науке является уже сам вопрос о целесообразности либо нецелесообразности заимствований, актуализированный пуристами. Однако украинский язык был всегда открыт для заимствований, хотя необходимо заботиться об их целесообразности. Указывается и на то, что заимствования выполняют в речи определенные прагматические функции.

Ключевые слова: варваризм, экзотизм, этнографизм, заимствование, интернационализм, калька, пуризм, прагматическая функция.

Prasol O. M. The history of the research of the phenomenon of borrowing in Ukrainian linguistics: problematic issues. The article deals with the theory of borrowing accumulated in Ukrainian linguistics. The focus is laid on theoretical issues concerning the outline of methods and ways of borrowing, criteria of identifying borrowings and their types in accordance with the mode of functioning, character of borrowing, marking kinds of objects and phenomena of the environment – barbarisms, exotisms, ethnographisms, internationalism, loan translations. It is emphasized that the problem of appropriateness of borrowings is problematic in science, which was actualized by purists. Although Ukrainian was always open for borrowings but it doesn't make the issue less problematic. The author also mentions that borrowings perform certain pragmatic functions in speech.

Keywords: barbarism, exotism, ethnographism, borrowing, internationalism, loan translation, purism, pragmatic functions.

Кожна мова не існує ізольовано, вона постійно розвивається та збагачується за рахунок запозичень з інших мов. Проникнення елементів однієї мови до іншої є наслідком контактування та взаємодії мов. Запозичення – це, як відомо, один із регулярних шляхів поповнення лексичного складу кожної мови.

Теорію запозичення активно розробляють українські мовознавці, але проблема залишається актуальною, оскільки до цього часу не всі аспекти зазначеного явища достатньо висвітлені, з'являються нові факти, що потребують осмислення, інтерпретації, опису.

Проблему запозичення в українському мовознавстві досліджували вчені різного рівня – як корифеї класичного українського мовознавства (О. Білецький, Л. Булаховський, Ю. Жлуктенко, О. Муромцева, І. Огієнко, В. Русанівський, І. Франко, Ю. Шевельов та ін.), так і сучасні науковці (Л. Архипенко, Н. Артишок, Л. Борошенко, Л. Гумецька, Й. Дзендзелівський, В. Іванишин, Г. Касім, Т. Космеда, О. Медведєва, В. Піддубна, Н. Попова, Я. Радевич-Винницький, В. Симонок, В. Скачкова, В. Титаренко, С. Федорець, І. Царалунга та ін.).

Отже, мета цієї наукової розвідки – узагальнити теоретичний матеріал щодо вироблення теорії запозичення в українському мовознавстві.

Проблемним у науці є вже саме питання про доцільність чи недоцільність запозичень. Обґрунтування явища пуризму має давню традицію в українській науці. Пуризм (франц. purisme, від лат. purus – чистий) – це, як відомо, крайній вияв турботи про чистоту літературної мови, культуру мови, орієнтація на встановлення суворих правил дотримання літературних норм, оберігання мови від впливу іншомовних запозичень, очищення її від нелітературних явищ (діалектизмів, просторіччя тощо) [14: 541]. В історії українського мовознавства на сьогодні розрізняють крайніх і поміркованих пуристів. До представників крайніх пуристів Ю. Шевельов, наприклад, зараховував О. Курило (в її молодші роки), С. Смеречинського, Є. Тимченка; до поміркованих – О. Курило (в її пізніші роки), О. Синявського, М. Сулиму.

Деякі українські вчені, письменники, громадські діячі XIX ст., напр. І. Огієнко, І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, мовознавці XX–XXI ст. (нагадаємо, що вияв пуризму найбільш активно спостерігався у 90-ті рр. XX ст. – період становлення української державності), піклуючись про чистоту мови, наполягали на доречності заміни запозичених слів власними. Ця теорія відображена і в деяких тлумачних словниках.

Ю. Шевельов звертав увагу на те, що українська мова у своїй історії показала, що напливи чужих слів, виразів чи конструкцій їй не шкодять. Він нагадав, що у XVI, XVII і XVIII ст. українська мова була відкрита для запозичень із польської мови, частина з яких «прийнялася», а частина була відкинута, хоч загалом цей процес пішов на користь українській мові. Але на користь він пішов саме тому, що у XIX і на поч. XX ст. була здійснена велика робота вчених-мовознавців над упорядкуванням української літературної мови, забезпеченням її чистоти [21].

Необхідність іншомовних запозичень одним із перших в українському мовознавстві обґрунтував І. Франко. Він уважав, що «кожна літературна мова доти живе і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, висати в себе всі культурні елементи сучасності, значить збагачуватися новими термінами та словами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, але не трапляти при тім свого основного типу і не переходячи в жаргон якоїсь спеціальної

верстви чи групи людей, а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» [17: 207]. Але елементи однієї мови не повинні витіснятися елементами іншої мови, бо тоді певна мова може втратити здатність до саморозвитку, наслідуючи те, що було вироблено іншою мовою.

У науково-довідковій літературі маємо напрацьовані тлумачення поняття *запозичення*. В енциклопедії «Українська мова», як видається, міститься найбільш популярне, актуальне і науково точне визначення цього лінгвістичного явища: «Запозичення — звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення» [16: 194]. В. Іванишин також наголошує, що «запозичуються слова, словотворчі моделі, синтаксичні конструкції і навіть звуки» [7: 95]. У «Лінгвістичній енциклопедії», укладеній О. Селівановою, подається дещо інше визначення: «Запозичення — це процес уведення до певної мови морфем, слів або висловів іншої мови; слово чи сполука, уведена до певної мови з іншої мови» [14: 174]. Аналіз визначень дає право стверджувати, що не всі вчені однозначно визнають, що запозичуватися можуть і звуки. Але історія доводить, що запозичуються не лише звуки, але й букви.

Однак, як бачимо, термін *запозичення* може вживатися у двох значеннях: 1) процес сприймання одиниць однієї мови іншою і 2) сам факт перенесення в іншу мову. Мовознавці слушно пов'язують *запозичення* з впливом мовного контактування, зокрема А. Загнітко зауважує, що «запозичення — це елементи чужої мови (слова, словотворчі афікси, синтаксичні конструкції тощо), перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів» [6, т. 1: 304].

Запозичення може відбуватися або безпосередньо з мови-джерела як усним (через безпосереднє спілкування, в умовах контакту з носіями іншої мови), так і писемним шляхом (через книги, юридичну літературу, офіційні документи, періодичну літературу тощо), або через мову-посередника.

Увагу науковців привертає також питання про причини запозичень. Узагальнимо погляди на цю проблему українських дослідників. Запозичення потрібні для: 1) найменування нових предметів, явищ, понять: *блейзер*, *транссексуал*, *хостіс* і под.; 2) розмежування предметів, понять і явищ, напр.: *візажист* (фр.) і *дизайнер* (англ.); *плейер* і *програвач*; *інформація* і *повідомлення* тощо; 3) номінації спеціалізованих понять: *маркетинг* (ринок), *менеджмент* (управління), *аудит* (ревізія), *ріелтер* (підприємець, який займається нерухомістю), *електорат* (виборці) та ін.; 4) стандартизації термінології, оскільки відомо, що в міжнародному вжитку склалася система термінів, однорідних за походженням, наприклад, комп'ютерна термінологія, спортивна, сучасна естрадна на базі англійської мови; музична — італійської і под. 5) вуалізації поняття — прагнення до евфемістичної заміни. Інколи запозичене слово виключно психологічно допомагає нейтралізувати негативний зміст чи приховати справжнє значення, напр. *педикюльоз* (вошивість), *канцер* (рак), *геніталії* (статеві органи); 6) «осучаснення» мовлення, репрезентації мовної моди, прагнення до демонстрації мовної «престижності», напр., *презентація* — це

не лише пропозиція, демонстрація чого-небудь, але й урочиста акція; *бутик* — це не маленький магазинчик, а елітний салон-магазинчик і под.

В. Титаренко визначає такі критерії виділення запозичень: зовнішня оболонка слова (наприклад, невластиве конкретній мові поєднання звуків), виразні іншомовні форманти, а також історія слова, насамперед зв'язок із реалією, яку воно позначає [15: 9].

Традиційним підходом до класифікації запозичень є структурно-рівневий аналіз, на основі актуалізації якого виокремлюють запозичення: 1) фонетичні, або фонетико-графічні; 2) словотвірні; 3) лексико-фразеологічні; 4) морфологічні; 5) синтаксичні [5: 79-87].

У сучасній українській лінгвістиці розрізняють поняття «запозичення» та «іншомовні слова». «Іншомовні слова — слова з інших мов, які, на відміну від запозичених слів, не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлюються мовцем як чужорідні й зберігають ознаки свого походження. Це виявляється як у їх формі, так і в семантиці» [16: 209].

Залежно від характеру запозичень, розрізняють також *запозичені слова, інтернаціоналізми, іншомовні вкраплення, або варваризми, екзотизми, кальки*. Розглянемо кожне з наведених понять. Термін «запозичені слова» традиційно розуміють як «іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. Запозичені слова не сприймаються мовою як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значень. На відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, запозичені слова подаються в загальних словниках разом з питомою лексикою» [16: 194]. Зважаючи на те, що в мовознавстві виокремлюють усталені, традиційні терміни на позначення типів запозичень, й індивідуально-авторські чи менш усталені, подамо їх перелік і найбільш поширені трактування.

Отже, виокремлюють:

1. *Інтернаціоналізм* — «слово або вислів, що належать до спільного етимологічного фонду ряду мов, близьких за походженням або історичною належністю до певної зони. Інтернаціоналізми становлять важливе джерело спільної лексики та фразеології, особливо термінів, у мовах, де вони поширені» [16: 194]. Дослідники наголошують, що інтернаціоналізм — «це не бажання допомогти іншому позбутися своєї мови, а навпаки, бажання і вміння бути корисним у розбудові його мови, розширенні сфер її вживання, розквіті. Адже інтернаціональне не існує само по собі як загальне в окремому, як його частина. Отже, чим багатше й різноманітніше національне, тим глибше й змістовніше інтернаціональне» [7: 110]. Деякі вчені вважають, що статус інтернаціоналізму слово може отримати за умови функціонування в трьох неспоріднених мовах. Зауважмо, що технічний та інформаційний бум кінця ХХ — поч. ХХІ ст. призвів до необхідності міжнародного обміну інформації, що було би неможливим без єдиного мовного коду, чим і стала в цьому разі інтернаціональна термінологія. Отже, потреба у словесному позначенні нових понять і явищ довкілля і відсутність в українській мові адекватних найменувань актуалізують процес запозичення інтернаціоналізмів. Сьогодні це насамперед безпосередні запозичення з англійської мови типу *хакер, дай-джест, еваназія, кілер, лізинг* і под.

2. *Варваризм* – «іншомовне слово або вираз, ще не засвоєні мовою, яка запозичує, через труднощі граматичного засвоєння (наприклад, незмінність для флективних мов, невідповідність нормам рецепієнтної мови). Варваризми використовуються для опису звичаїв, побуту, реалій життя іншого народу, для передачі мовлення чужоземців» [14: 58]. Це можуть бути етнографізми та екзотизми. При цьому варваризми не називають іншомовних реалій, мають відповідники в українській мові та легко можуть бути «перекладені» шляхом заміни своїми відповідниками [11: 147]. С. Чемеркін наголошує, що наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. в українському мовному просторі з'явилося чимало варваризмів, іншомовних укралень. Часто використовується латинська графіка. Це «наслідок колосальних темпів запозичення українською мовою слів здебільшого з англійської мови – власних назв (компаній, організацій, закладів), термінів на позначення економічних, суспільно-політичних процесів, слів зі сфери комп'ютерних технологій тощо» [18: 124]. Подібне явище яскраво виявляється в сучасній мові мас-медіа. Найчастіше це назви компаній, організацій і под., напр. *McDonalds, Microsoft, WWF* тощо. Виникає низка проблем для функціонування подібних мовних знаків: трансформація власними мовними ресурсами, кодифікація, вимова. С. Чемеркін однозначно вважає, що «запозичене слово, узвичаєне в мовній практиці, на письмі повинно відтворюватися українськими літерами, що природно для мови і свідчить про позитивну динаміку розвитку мовної системи» [18: 124]. Т. Космеда також зауважує, що в мові сучасної української мас-медіа простежуємо вживання слів-варваризмів, запозичених із російської мови, що змінили своє ідеологічно-оцінне значення з позитивного на негативне, напр. *большевік, совєти, Советський Союз* і под. [див.: 10: 46–47].

3. *Екзотизми* – «слова чи вислови, запозичені з інших, переважно мало-відомих мов» [14: 147]. На думку Т. Космеди, екзотизми – це безеквівалентна лексика, запозичена іншою мовою. Проте мовознавець виокремлює критерії, за якими безеквівалентна лексика стає екзотичною. Це, насамперед, частота вживання слова, його належність до активного чи пасивного складу мови. Екзотичність зникає, якщо безеквівалентну лексику, запозичену кількома мовами, активно вживають носії цих мов, наприклад: рос. *борщ, вареники*, укр. *пельмені, щі* та ін. [9: 174]. Екзотизми широко використовуються в художній літературі зі стилістичною метою, однак можуть перейти до основного лексичного фонду мови. Отже, основні функції запозичень у мові – номінативна і стилістична. Екзотизми української мови активно використовували, як відомо, у своїх російськомовних текстах Т. Шевченко, В. Короленко, М. Гоголь та ін., наприклад у гоголівський текст влітаються такі українські слова, як *хата, парубок, колядовать* та ін., які вважають екзотизмами. До екзотизмів російської мови відносять, напр. лексему *матрешка*, що є культурним символом Росії. Деякі вчені до екзотизмів відносять і власні назви, оскільки їх не можна перекладати (тоді вони втрачають національну специфіку). Це унікальні назви. Неприпустимо в українському мовленні назвати відому російську поетесу Анну Ахматову *Ганною*, як і Миколу Бажана *Николаєм* [2: 118; 12].

4. У науковій літературі, що стосується проблем запозичення, зустрічаємо й термін *етнографізм*. Наголосимо, що зазвичай явище, окреслене цим терміном, не стосується безпосередньо запозичення. Цей термін переважно використовують стосовно явищ культури, самобутніх предметів побуту, традицій народу тощо, стосовно тієї мови, в якій вони є первинними [9: 174], порівн.: етнографізми укр. *оглядини* і рос. *смотрины*, що є назвою давнього українського й російського звичаю. У польській мові, наприклад, ці лексеми відносять до екзотизмів (відповідно українського чи російського походження). Однак у системі мови, звідки вони походять, їх кваліфікують як етнографізми [9: 174]. Отже, етнографізми однієї мови можуть трансформуватися в екзотизми чи варваризми іншої мови.

5. *Калька* – «слово чи вираз, які є буквальним перекладом іншомовного слова або виразу» [14: 219]. Калькування, як відомо, є одним із популярних процесів поповнення лексичного складу мови. Традиційно науковці виділяють відповідні типи кальок: у новому термінологічному словнику А. Загнітко виділяє лексичні (структурно-семантичні, словотвірні, семантичні), фразеологічні та синтаксичні кальки [6, т. 2: 10]. О. Селіванова виділяє словотвірні, семантичні, словотвірні-синтаксичні, синтаксичні, фразеологічні кальки. Якщо калькування часткове, тобто одна з частин слова залишається у вигляді елемента мови, з якої відбувається запозичення, то такі новотвори, як відомо, називаються *напівкальками* [14: 219].

О. Черемська вважає, що основним джерелом запозичень, кальок сучасної української мови другої половини ХХ ст. була російська мова [19: 47]. Однак, неконтрольоване калькування може приносити конструкції, не притаманні мовній системі, що призводить до порушення самобутності мови, витіснення з ужитку питомих слів, а також до небажаної заміни власних словотворчих елементів іншомовними. Ю. Шевельов з цього приводу зауважував, що «калькування більш сприяє збереженню своєрідності мови, ніж пряме запозичення. Однак це не завжди так. Окремі чужі слова (...) поступово принатурюються до мови і кінець-кінцем підлягають її законам, так що часто їх не розпізнаєш. Навпаки, при великому використанні кальок мова поступово скоряється чужим для неї законам словотворення, пов'язання слів у реченні і може з часом зовсім утратити свою внутрішню своєрідність» [20: 38–39].

З огляду на те, що лексика є динамічною та найбільш проникливою для іншомовних запозичених слів, можна вважати, що лексичні запозичення найбільш поширені в українській літературній мові, як і в кожній іншій мові. Причому давні запозичення, як традиційно вважають мовознавці, сягають класичних мов, навіть якщо на слов'янський мовний ґрунт, зокрема й український, вони потрапили через живі романські мови, головно, французьку та італійську. У деяких словниках біля однослівних термінів походження останніх зафіксоване, напр.: *абандон* (фр.), *абсентеїзм* (лат.), *аваль* (фр.), *аванс* (фр.), *аверс* (фр.), *авізо* (італ.), *авторкія* (гр.), *авуари* (фр.), *адаптація* (лат.), *ажіо* (фр.) і под. Запозичення ж сучасного періоду – це переважно англіцизми: *екс-райт*, *кліринг*, *ноу-хау*, *фло-прайс* і под.

Деякі вчені, зокрема й Л. Архипенко, поділяють процес запозичення на дві фази: перша – входження, а друга – освоєння, а також на етапи освоєння слів іншомовного походження в мові, що запозичує. Л. Архипенко «виділяє початковий етап, етап поглиблений і етап повної адаптації. До першої фази належать варваризми, екзотизми, екзоніми» [1: 29]. Другу ж фазу вона пов'язує з двома етапами освоєння іншомовних запозичень: з етапом поглибленим й повною адаптацією.

6. *Екзоніми* – «усі іншомовні слова, які увійшли в українську мову внаслідок „миттєвого” запозичення, і слова, які почали адаптуватися в мові-рецепторі й перебувають на початковому етапі адаптації» [1: 29]. Зазначений термін менш поширений в українському мовознавстві, хоч його потребу й обгрунтовує Л. Архипенко.

Т. Космеда наголошує, що сучасна лінгвістика вимагає нового погляду на явище запозичення з урахуванням тих нових напрямів мовознавства, які активно розробляються наприкінці ХХ ст., насамперед прагмалінгвістики [9]. На її думку, «сама по собі орієнтація мовознавства на чуже (запозичене) слово є, по суті, її орієнтацією на прагматику тексту, мовлення» [10: 43]. Т. Космеда актуалізує з цього приводу думки В. Волошинова, який зауважив, що від давнини і до сьогодення філософія слова й лінгвістичне мислення спираються на специфічне відчуття чужого, яке сприймається, без сумніву, інакше, ніж своє [4]. Т. Космеда також наголошує, що з явищем запозичення пов'язані й прагмалінгвістичні категорії оцінки, емоційності, експресивності. «Чуже» слово по-різному може сприйматися носіями мови залежно від ситуації спілкування, мети, яку перед собою ставить мовець, та інших чинників. Однозначним є те, що чуже слово сприймають специфічно, по-особливому [9].

М. Рильський слушно наголошував, що без іноземних слів у культурній мові не обійтися. «Але варто вживати їх тільки тоді, коли вони справді донкочче потрібні – і це вже, безумовно, у властивому їм значенні...» [13: 14].

Отже, незважаючи на наявність великої кількості досліджень явища запозичення, широку репрезентацію терміна «запозичення» в традиційній і новій довідниковій лінгвістичній літературі, залишається низка нерозв'язаних проблем, а саме: більш точного визначення вимагає саме поняття «запозичена лексика», нез'ясованою залишається проблема співвідношення запозиченої лексики в системі української мови з власне українською, зокрема слід визначити приблизний відсоток запозиченої лексики в українській мові; на яких тематичних групах найбільше позначився вплив інших мов; у яких жанрах мовлення, стилях і на якій території він найбільше проявляється; якою є еволюція запозичень у сучасній українській мові; особливості функціонування лексики іншомовного походження в говірках української мови; уточнення шляхів проникнення запозичених слів тощо. «Окремі питання потребують перегляду та нових досліджень у зв'язку з появою нових фактів (видання атласів, регіональних (діалектних) та історичних словників, пам'яток української мови)» [15: 8] тощо.

Перспективою розробки зазначеної проблеми вважаємо дослідження запозичень, що надійшли і надходять в українську мову з інших мов, зокрема

й сусідніх, наприклад, польської. Полонізми української мови як різновид лексико-фразеологічних запозичень (їхні типи) та їх вплив на поповнення лексико-фразеологічного складу української мови потребують нагального вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Архипенко Л. М.** Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) / Л. М. Архипенко. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2008. – 168 с. 2. **Бешкарева О. А.** Отраженные этносемантики в русской и украинской антропонимии // Російське слово в українському тексті. Українське слово в російському тексті: Збірник наук. праць / за ред. Т. А. Космеди. – Львів : Світ, 1998. – С. 115–119. 3. **Білецький А. О.** Про мову і мовознавство / О. А. Білецький. – Київ: «АртЕк», 1996. – 222 с. 4. **Волошинов В.** Филология и социология гуманитарных наук / В. Волошинов. – СПб. : Акта-Пресс LTD, 1995. – 420 с. 5. **Вороновская И. В.** Русский речевой колорит в комедии Г. Ф. Квитки-Основяненко «Сватання на Гончарівці» // Російське слово в українському тексті. Українське слово в російському тексті: Збірник наук. праць / за ред. Т. А. Космеди. – Львів : Світ, 1998. – С. 79–87. 6. **Загітко А. П.** Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. / А. П. Загітко. – Донецьк: ДонУ, 2012. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с. 7. **Іванишин В.** Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький; [за заг. ред. Я. Радевича-Винницького]. – Дрогобич : «Відродження», 1994. – 216 с. 8. **Касім Г. Ю.** Локально марковані полонізми в українській мові початку XXI ст. / Г. Ю. Касім // Слов'янський збірник: Збірник наукових праць. – Вип. XVII. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 210-219. 9. **Космеда Т.** Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с. 10. **Космеда Т. А.** Явище українсько-російського й російсько-українського запозичення в аспекті лінгвопрагматики / Т. А. Космеда // Російське слово в українському тексті. Українське слово в російському тексті: Збірник наук. праць / за ред. Т. А. Космеди. – Львів : Світ, 1998. – С. 41–60. 11. **Медведева О.** Запозичення термінів як чинник лексичної інтерференції / О. Медведева // Українська термінологія і сучасність: Зб. наукових праць. – К. : НАН України, 1998. – С. 147–148. 12. **Прасол О. М.** Галицько-руські народні приповідки в тлумаченні Івана Франка як джерело фіксації полонізмів (власні назви) / О. П. Прасол // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 35. – С. 49–55. 13. **Рильський М. Т.** Про іноземні слова / Питання мовної культури. – К. : Наукова думка, 1970. – Вип. 4. – С. 4–12. 14. **Селіванова О.** Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с. 15. **Титаренко В.М.** Лексика іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI–XVII ст. : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / В. М. Титаренко : Житом. держ. ун-т. – К., 2007. – 22 с. 16. **Українська мова** : енциклопедія / О. О. Тараненко, В. М. Русанівський (співголови), М. П. Зяблюк та ін., вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с. 17. **Франко І.** Літературна мова і діалекти / І. Франко // Зібрання творів: у 50-ти томах. – Т. 37. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 207. 18. **Чемеркін С.** Чи потрібні нам латинські літери? / С. Чемеркін // Культура слова. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, Вип. 74, 2011. – С. 121–124. 19. **Черемська О. С.** Інтерференційне калькування в умовах українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси Харківщини 50-80-х років XX ст.) / О. С. Черемська // Лінгвістичні дослідження: Зб. наукових праць. – Харків : ОВС, 2002. – Вип. 9. – С. 47–50. 20. **Шерех Ю.** Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 402 с. 21. **Шевельов Ю.** Пуризм в українській мові / Ю. Шевельов // Українські вісті. – Ч. 23–5.VI. – 1966.